

Ks. dr hab. Krzysztof Krzemiński, prof. UMK
Katedra Teologii Systematycznej
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
ul. Gagarina 37, 87-100 Toruń
christof@umk.pl

Chrześcijańska Akademia Teologiczna	
Wpłynęło dn.	2022-05-18
Nr	220/2022
Zał.	-

Recenzja
rozprawy doktorskiej
magistra licencjata Roberta KASPROWICZA
pt. *Ku Porozumieniu Wielkopiątkowemu.*
Przemiana teologiczno-religijna
protestanckiej strony konfliktu społecznego w Irlandii Północnej
napisanej na Wydziale Teologicznym
Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie
pod kierunkiem prof. dra hab. Tadeusza J. Zielińskiego
(Warszawa 2021, ss. 260)

Wstęp

Jan Paweł II przebywając w dniach 29 września do 1 października 1979 roku w Irlandii nawiązał do przyjęcia zaproszenia na spotkanie z papieżem przez przedstawicieli różnych Kościołów na Szmaragdowej Wyspie. „Ten prawdziwie braterski i ekumeniczny akt ze strony Kościołów – podkreślił Jan Paweł II – jest także świadectwem tego, że tragiczne wydarzenia, które mają miejsce w Irlandii Północnej, nie wypływają z faktu przynależności do różnych Kościołów i wyznań. Wbrew temu, co powtarza się tak często przed światową opinią, nie chodzi tu o wojnę religijną między katolikami i protestantami. Przeciwnie, katolicy i protestanci, jako ludzie, którzy wyznają Chrystusa, poszukują wzajemnego zbliżenia w jedności i pokoju, czerpiąc inspirację ze swej wiary i Ewangelii. I nie mogą postępować inaczej, jeśli pamiętają o największym przykazaniu Chrystusa, przykazaniu miłości. (...) Nie myślcie nigdy, że zdradzacie waszą wspólnotę, gdy próbujecie zrozumieć, szanować i akceptować tych, którzy należą do innych tradycji. Służycie lepiej waszej własnej tradycji, gdy wraz z innymi pracujecie dla pojednania. Każda z historycznych wspólnot w Irlandii może tylko samej sobie zaszkodzić, gdy stara się szkodzić drugiej. Dalsza przemoc może tylko zniszczyć to, co najcenniejsze w tradycjach i aspiracjach obu wspólnot” (*Jan Paweł II w Irlandii i Stanach Zjednoczonych*, Warszawa 1981, s. 33, 38). Podczas spotkania ekumenicznego w klasztorze Sióstr Dominikanek Jan Paweł II niejako kontynuował swoje nauczanie: „Kiedy wewnątrz naszych Kościołów postępujemy naprzód w rozumieniu Pisma Świętego, w wierności dla wielowiekowej tradycji Kościoła chrześcijan i w nieprzerwanej z nią łączności, w poszukiwaniu świętości i autentyczności życia chrześcijańskiego, to zbliżamy się tym samym do Chrystusa,

a w konsekwencji – zbliżamy się nawzajem do siebie w Chrystusie. (...) Wszyscy chrześcijanie w Irlandii (...) muszą połączyć się w poszukiwaniu chrześcijańskich rozwiązań poważnych problemów, związanych z Irlandią Północną. Bądźmy wszyscy sługami pojednania. Słowem i przykładem starajmy się skłonić obywateli, wspólnoty i polityków do wejścia na drogę tolerancji, współpracy i miłości”. (tamże, s. 19, 49).

Te mocne słowa Jana Pawła II o wyrazistym ekumenicznym brzmieniu wydaje się, że stały się zasiewem ewangelijnego ziarna, które po latach dojrzewania przyniosło błogosławiony owoc w postaci Porozumienia Wielkopiątkowego chrześcijan w Irlandii Północnej. Bardzo dobrze się stało, że mgr Robert Kasprowicz w niniejszej dysertacji podejmuje naukową, pogłębioną refleksję nad procesem pojednania skłóconych stron w doświadczonym konflikcie Ulsterze – Irlandii Północnej. Obie strony powoływały się na swą chrześcijańską tożsamość. Jest to bardzo ciekawy obszar badawczy z historycznego i socjologicznego, ale przede wszystkim z teologicznego i ekumenicznego punktu spojrzenia.

1. Struktura i treść rozprawy doktorskiej oraz ocena merytoryczna

Recenzowana dysertacja stanowi istotny wkład w rozwój polskiej myśli teologicznej w kontekście spojrzenia ekumenicznego. Podjęty w pracy problem dotyczy trudnych relacji i współistnienia chrześcijańskich wyznawców dominacji katolickiej i protestanckiej w Irlandii. Autor podjął się krytycznego opracowania bardzo złożonego i trudnego zagadnienia. Recenzowana monografia stanowi poważną i bardzo cenną refleksję naukową. Robert Kasprowicz wykazał się w recenzowanej monografii dojrzałością badawczą i naukowym, czyli krytycznym, zobiektywizowanym podejściem. W sposób umiejętny stawia problem badawczy, dokonuje nie tylko teologicznej, ale – co w przypadku wybranej problematyki jest niezbędne – interdyscyplinarnej analizy, głównie w bardzo szerokim kontekście historycznym podjętego zagadnienia. Doktorant formułuje merytorycznie uzasadnione wnioski w formie podsumowania aspektowych badań. Wskazuje też – co bardzo istotne i świadczące o dobrym warsztacie naukowym – kierunki i tematy dalszych obszarów badawczych.

Recenzowana dysertacja liczy w sumie 260 stron. Jej strukturę stanowią: bardzo dokładny i szczegółowy spis treści, wykaz skrótów, dobrze zredagowany wstęp z wyróżnionymi niezbędnymi elementami, sześć – logicznie po sobie następujących – rozdziałów, zawierające podsumowanie przeprowadzonych badań oraz wnioski badawcze – zakończenie, logicznie i merytorycznie uporządkowana, głównie – co trzeba podkreślić – anglojęzyczna, zawierająca 159 pozycji bibliografia oraz streszczenie w języku polskim i angielskim. Monografia ma logiczny układ kompozycyjny, a jej poszczególne rozdziały i paragrafy tworzą w sumie tematycznie komplementarną całość. Przyjęta przez Autora szczegółowość podziałów w ramach poszczególnych rozdziałów wskazuje na dobry warsztat badawczy Autora oraz głęboką znajomość opracowywanej problematyki i umiejętność badawczego wniknięcia w najgłębsze tajniki procesu teologiczno-religijnej przemiany protestanckiej strony konfliktu na północnych terenach Szmaragdowej Wyspy, jak określana jest Irlandia.

Przedmiotem pracy jest „religijny kontekst konfliktu społeczno-politycznego w Irlandii Północnej w XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem udziału środowiska protestanckiego” (s. 8). Autor skupia się przede wszystkim na „ewolucji postaw kręgów protestanckich wobec konfliktu w społeczeństwie północnoirlandzkim” (tamże), a więc tego wszystkiego, co doprowadziło do podpisania przez uczestniczące strony w dniu 10 kwietnia 1998 roku przełomowego Porozumienia Wielkopiątkowego. Trwający konflikt podczas trwającej ponad trzy dekady tzw. ery „Kłopotów” kosztował obie strony ponad 3000 ofiar.

Celem pracy było „zbadanie oraz opisanie stanowiska protestanckiej części populacji Irlandii Północnej wobec obywateli wyznania rzymskokatolickiego w okresie od momentu powstania Republiki Irlandii (1922 r.) do czasów obecnych, dla których punktem odniesienia, przyjętym przez autora, było podpisanie Porozumienia Wielkopiątkowego z 1998 r.” (s. 9). Datą graniczną pracy badawczej była śmierć Iana Paisley’a w 2014 roku – najbardziej znanej i zaangażowanej w konflikt i jego rozwiązanie osobowości środowiska protestanckiego. W tym celu – jak zaznacza Autor – konieczna była obserwacja i analiza sukcesów i porażek wdrażania założeń Porozumienia. Doktorant uwzględnił także – mający istotny wpływ na recepcję układu – tzw. brexit, czyli wystąpienie Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej. Ważnym problemem badawczym była także próba odpowiedzi na pytanie o przyczyny niechęci i wrogości protestantów do Kościoła katolickiego w Irlandii Północnej oraz rola, jaką odegrały Kościoły w czasie konfliktu (por. s. 9). Autor uwzględnia także oddziaływanie innych organizacji.

Trzeba w tym miejscu podkreślić zasadność podjęcia się naukowego opracowania tego problemu. W Polsce brak opracowań, które właśnie z teologicznego punktu widzenia poddałyby krytycznej analizie omawiany problem. Autor opiera się w swych badaniach głównie na dokumentacji i literaturze anglojęzycznej. Liczne pobyty, zebrana dokumentacja źródłowa oraz przeprowadzone rozmowy w Ulsterze pozwoliły mu jeszcze dokładniej zdiagnozować istotę problemu badawczego podjętego studium.

Poszukiwanie odpowiedzi na postawione pytania Autor realizuje w sześciu etapach badawczych, które przyjmują kształt kolejnych rozdziałów. Dla teologa dość zaskakujące jest rozpoczęcie studium od zarysu dziejów Irlandii Północnej na tle historii irlandzkiej części Wielkiej Brytanii, czyli skrótego opracowania tego wszystkiego, co działo się na Szmaragdowej Wyspie do jej podziału w 1921 roku na Irlandię Północną (równoznaczna nazwa: Ulster) (6 hrabstw) oraz złożone z 26 hrabstw Wolne Państwo Irlandzkie, przekształcone następnie w niepodległą Republikę Irlandii. Dokładniejsza jednak lektura wskazuje na słuszność decyzji takiego ujęcia problemu. Pozwala to bowiem czytelnikowi poznać proces chrystianizacji tych terenów, ciągle wpływy brytyjskie i wyzwolenicze aspiracje Irlandczyków, skutki angielskiej Reformacji na Wyspie, coraz bardziej skomplikowaną relację katolików i protestantów. Wszystko to pozwala głębiej zrozumieć sięgającą XVI wieku genezę krwawego i długotrwałego, podsycanego religijnie, konfliktu.

W rozdziale drugim Autor skupia się na poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o przyczynę konfliktu w nowopowstałej Republice Irlandzkiej. Jak zaznacza – „trudno jest znaleźć jednoznaczną odpowiedź” (s. 48) i wyjaśnienie przemocy, która swymi

korzeniami sięgała XVI-wiecznej ery kolonizacji i do lat 90-tych XX wieku towarzyszyła kolejnym pokoleniom Irlandczyków. Przez stulecia narastały napięcia między niepewnymi swej pozycji protestantami z jednej strony, a zmagającymi się ze społecznym wyalienowaniem katolikami – z drugiej. Nierówności społeczne i walka o prawa obywatelskie leżały u podstaw wciąż istniejącego konfliktu, który w dniu 5 października 1968 roku w Londonderry przybrał postać krwawego starcia rozpoczynając okres przemocy zwany erą „Kłopotów” (*The Troubles*). Głównymi aktorami tego dramatu byli terroryści utworzonej jeszcze w 1919 roku „katolickiej” Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA – zbrojne skrzydło partii Sinn Féin) oraz członkowie paramilitarnych organizacji protestanckich. Kulminacją stała się tzw. „krwawa niedziela” (*Bloody Sunday*) 30 stycznia 1972 roku (brytyjscy spadochroniarze zastrzelili 13 osób). Smutną, a wręcz tragiczną serię otworzył „krwawy piątek” (*Bloody Friday*) 21 czerwca (w centrum Belfastu IRA przeprowadziła 21 zamachów bombowych, wskutek których zginęło 9 osób). Od lat 70-tych do 90-tych dokonanych zostało 10 tys. zamachów bombowych. Na likwidację strat po tych aktach terroryzmu rząd brytyjski wydał ponad miliard dolarów.

Z drugiej strony nie ustawały wysiłki na rzecz zażegnania tego dramatycznego konfliktu. Pierwszym zwiastunem i w jakimś sensie przełomem – jak wskazuje Autor – było ustalenie nowego kierunku w polityce zwanego *Deklaracją z Downing Street* (*Anglo-Irish Downing Street Declaration*). Nastąpiło to w grudniu 1993 roku. Ważną rolę pośrednika między stronami odegrał katolicki duchowny z Belfastu – ks. Alec Reid, podejmując systematyczną współpracę z duchownymi protestanckimi na rzecz pokoju (por. s. 65). Trwający trzy dekady zbrojny konflikt pochłonął ponad 3500 ofiar. Pragnienie pokoju zostało uwieńczone podpisaniem w Wielki Piątek, 10 kwietnia 1998 roku w Belfaście tzw. *Porozumieniem* między rządem brytyjskim i irlandzkim oraz najważniejszymi północnoirlandzkimi ugrupowaniami politycznymi i społecznymi. Twórcy: katolik John Hume i protestant Dawid Trimble za to dzieło otrzymali w 1998 roku pokojową Nagrodę Nobla. Dokonująca się ewolucja poglądów – zdaniem Doktoranta – nie zapowiada powrotu do tragicznej przeszłości i dobrze wróży współistnieniu obu społeczności w bezpośrednim sąsiedztwie (por. s. 82). Także nowa sytuacja powstała po tzw. brexicie, czyli opuszczeniu przez Zjednoczone Królestwo w 2021 roku Unii Europejskiej zdaje się nie zagrażać procesowi pokojowemu w Irlandii Północnej. Bardzo cennym dodatkiem tego rozdziału jest zamieszczone na stronach 82-84 kalendarium konfliktu. Pozwala lepiej zorientować się czytelnikowi w chronologii wydarzeń na Szmaragdowej Wyspie.

W rozdziale trzecim Autor prezentuje historię chrześcijaństwa na Szmaragdowej Wyspie. Szczegółnej analizie poddaje relacje katolików i przedstawicieli różnych tradycji protestanckich. Punkty charakterystyczne stanowi sam początek datowany na V wiek i związany z postacią św. Patryka oraz XVI-wieczna Reformacja z jej skutkami na Wyspie. Dokładniej charakteryzuje sytuację na Wyspie z punktu widzenia katolików i protestantów. Więcej uwagi poświęca omówieniu Kościołów protestanckich działających w Irlandii według ich liczebności: Kościół Prezbiteriański, wywodzący się z anglikanizmu i związany z brytyjską kolonizacją Wyspy Kościół Irlandii, Kościół Metodystyczny, Wolny Prezbiteriański Kościół Ulsteru, Związek Zborów Baptystycznych oraz Kościoły charyzmatyczne. Dużą rolę religijną – jak podkreśla – odgrywa założony w 1795 roku Zakon Orański. W centrum organizacji znajdowała się

religia, ale wykorzystywano ją do uzasadnienia duchowej walki protestanckiego unionizmu z katolickim nacjonalizmem. W wyniku dokonującej się polaryzacji postaw Irlandia Północna (głównie Ulster) stała się bastionem protestantów. Kościół rzymskokatolicki realizował swoje cele społeczne głównie na Południu, czyli w samej Republice Irlandii. Ulsterski protestantyzm wobec katolików – jak podkreśla Autor – przyjmował postawy od fundamentalistycznych, przez konserwatywne aż po liberalne.

Tematem studium w rozdziale czwartym jest krytyczna analiza postaw protestantów wobec Kościoła katolickiego w latach 1922-1998, czyli od erygowania autonomicznej Republiki po otwierające nowy etap historii wzajemnych relacji Porozumienie Wielkopiątkowe. Doktorant – podobnie jak większość badaczy – nie sprowadza sytuacji w Irlandii Północnej do wojny religijnej. Rozumie ją raczej jako „przejaw współistnienia dwóch społeczności podzielonych na wielu płaszczyznach, w tym także związanej z przynależnością wyznaniową” (s. 127) w Ulsterze. Rola religii – według Gladys Ganiel, Assistant Professor in Conflict Resolution and Reconciliation at Trinity College Dublin in Belfast, the Irish School of Ecumenics – nie jest ani dominująca ani szkodliwa – jak chcą inni. Ta rola – jej zdaniem – jest kontekstualna i złożona. Ekspertka – w odróżnieniu od innych badaczy – widzi większą rolę religii w procesie podtrzymywania konfliktu (por. s. 128). Społeczność protestancka Ulsteru podkreślała jego radykalną wyznaniową tożsamość, zaś katolicy stworzyli swój własny, równoległy świat (por. s. 132). Biskup O’Callghan określił to jako „duchowy podział w umysłach i sercach” (s. 134). Nadzieję budziło to, że społeczeństwo było coraz bardziej zmęczone 30-letnim okresem „Kłopotów” (od zaostrzenia sytuacji w 1969 roku) i niejako oddolnie dojrzywało w nim pragnienie pokoju. Zdaniem Autora – to właśnie doprowadziło do przełomu w 1998 roku i rozpoczęcia procesu budowania zdrowego społeczeństwa (por. s. 135).

Bardzo cenna jest – oparta na materiałach źródłowych – charakterystyka stanowiska kościołów wobec katolicyzmu. Wynika z nich, że przełomowe były lata 60-te XX wieku, a kluczowym wydarzeniem w Kościele katolickim stał się Sobór Watykański II. W wyniku dokonanych przemian inne kościoły zaczęły postrzegać katolików już nie jako siłę społeczno-polityczną dążącą do poszerzania wpływów, ale coraz bardziej doceniały przyjazny i partnerski stosunek do innych chrześcijan (por. s. 139-140). W sercach i umysłach chrześcijan coraz wyraźniej kształtowało się przekonanie, że nie ma powrotu do sytuacji wrogości i konfliktu. Wzrastało pragnienie właściwego chrześcijaństwu budowania mostów między ludźmi i wspólnotami religijnymi (por. s. 143). Zdawał się coraz bardziej dominować duch ekumenizmu (por. s. 147). W tym procesie wydarzeniem graniczącym z cudem była przemiana Iana Paisley’a, moderatora Wolnego Prezbiteriańskiego Kościoła Ulsteru. Z radykalnego wroga i krytyka bojkotującego przez ponad 30 lat wszelkie inicjatywy pojednawcze, jednego z najbardziej zaciekle wrogów także podpisanego w 1998 roku Porozumienia Wielkopiątkowego, nagle stał się jego orędownikiem, a nawet podjął współpracę w ramach powołanego wspólnego rządu. Trafna jest tu konkluzja Doktoranta, że „to właśnie przemiana w obrębie środowisk religijnych znacząco wzmocniła postęp w procesie pokojowym i dała jasny komunikat społeczeństwu w tak szczególnym miejscu, jakim był Ulster” (s. 156). Budowaniu mostów przyczyniło się zaangażowanie ekumeniczne wspólnot religijnych, proces ewangelizacji w ramach „Kursu Alfa”,

inicjatywy integrujące ludzi młodych do wspólnych działań oraz społeczna inicjatywa współdziałania na rzecz pokoju prowadzona przez grupę ECONI. Bardzo cenne okazało się oczyszczenie i pogłębienie z sekciarskich naleciałości rozumienia Pisma Świętego, Boga, człowieka, zbawienia, Kościoła, Królestwa Bożego (por. s. 177).

Bez wątpienia swoiste epicentrum recenzowanego studium stanowi rozdział piąty, w którym Doktorant przeprowadza krytyczną analizę założeń oraz realizacji podpisanego 10 kwietnia 1998 roku Porozumienia Wielkopiątkowego. Można powiedzieć, że wcześniejsze cztery rozdziały były swego rodzaju *preparatio*, przygotowaniem, nakreśleniem niezwykle skomplikowanego kontekstu tego kluczowego wydarzenia dla losów katolików i protestantów w Irlandii Północnej.

„Tragedie przeszłości pozostawiły głębokie i godne potępienia dziedzictwo cierpienia” – dlatego konieczny jest „nowy początek, w którym niezachwianie poświęcamy się osiągnięciu pojednania, tolerancji i wzajemnego zaufania oraz ochronie i egzekwowaniu praw człowieka dla wszystkich” (s. 187) – te słowa stanowią w pewnym sensie preambułę dokumentu, który zainicjował budowę nowego kształtu wzajemnych relacji społecznych w Ulsterze. Podsycanie do konfliktu ustąpiło miejsca promowaniu kultury tolerancji i współistnienia na każdym szczeblu społeczeństwa. Jednak – jak słusznie zauważa Doktorant – tak naprawdę dopiero rozpoczął się trudny i długofalowy proces wprowadzania w życie podpisanych uzgodnień. Po społecznej akceptacji w referendum (22 maja) w dniu 19 listopada 1998 roku parlament brytyjski przyjął ustawę konstytuującą nowy ustrój Irlandii Północnej. W Ulsterze jednak wciąż wrzało. Prawdziwy, graniczący z cudem, przełom dokonał się 8 maja 2007 roku, gdy w autonomicznym Ulsterze udało się powołać koalicyjny rząd. Tekę premiera objął – znany dotąd z nieprzejednanej i agresywnej postawy – Ian Paisley, zaś jego zastępcą został katolik Martin Guinness. Rozpoczął się proces autentycznej stabilizacji sytuacji społecznej w Ulsterze (s. 196).

Nowe wyzwanie – jak trafnie zauważa Doktorant – stanowi tzw. brexit, czyli opuszczenie 31 grudnia 2020 roku przez Królestwo Brytyjskie, w skład którego wchodzi Irlandia, szeregów państw Unii Europejskiej. Wszystko wskazuje jednak na to – jak wynika z merytorycznych studiów zagadnienia – że nie stanowi on zagrożenia dla osiągniętej zgody, a kwestia zjednoczenia Irlandii jest sprawą czasu. Nie dziwi, że Autor podziela tę optymistyczną wizję przyszłości Szmaragdowej Wyspy (por. s. 201).

Rozdział szósty, wieńczący przeprowadzone badania, podejmuje analizę reakcji strony protestanckiej na proces wdrażania postanowień Porozumienia. Słusznie Doktorant konstatuje, że nie wystarczy prosta zmiana relacji religii i władzy państwowej. Rzeczywisty, organiczny proces – według stanowiska znawcy problematyki Gladys Ganiel – jest o wiele skuteczniejszy, gdy „przedstawiciele danego wyznania sami poddają krytyce aspekty teologii odpowiedzialne za konflikt oraz proponują w zamian alternatywne koncepcje nakierowane na pojęcia takie jak przebaczenie, pojednanie i budowanie pokoju” (s. 202). Zdaniem tej badaczki – błędne jest unikanie tematów religijnych w dyskusjach politycznych i społecznych. Przykład Irlandii Północnej pokazuje, że to właśnie zaangażowanie duchownych i świeckich w integracyjne programy edukacyjne i społeczne najwydatniej przyczyniło się do urzeczywistnienia upragnionego pojednania. Innowacyjna i odważna droga irlandzkich chrześcijan może być pomocą w rozwiązywaniu napięć w obszarach charakteryzujących

się mieszkanką tożsamości etnicznej, gdyż czynnik religijny jest jej ważnym komponentem.

Przeprowadzone badania pozwalają negatywnie zweryfikować tezę, iż eliminacja tożsamości religijnej jest najskuteczniejszą drogą do pokojowego współistnienia społeczeństwa. Doktorant wręcz wskazuje, że to chrześcijańskie kościoły niosą na swoich barkach historyczną odpowiedzialność za stwarzanie języka konfliktu oraz sankcjonowanie działań, które pozwalały na wykorzystanie teologii do celów politycznych dla poszerzenia obszaru wpływów. Kościoły winny więc przestrzegać współczesne społeczności przed niszczącym wpływem podziałów. Zadaniem zaś poszczególnych chrześcijan i całych wspólnot jest urzeczywistnianie w wymiarze społecznym Chrystusowej zasady miłości bliźniego i autentycznego zaangażowania na rzecz budowania pokoju i pokojowego współistnienia (por. s. 203-204). Bardzo cenna jest analiza proponowanych przez różnych badaczy konkretnych rozwiązań. Ideologia polityczna nie może bowiem wziąć góry nad „panowaniem Chrystusa” (s. 212). Zadanie jest bardzo trudne, ale – jak podkreśla Doktorant – w Ulsterze udało się dokonać wielkiego postępu w uzdrowieniu napiętej sytuacji, będącej udręczeniem i okupioną tysiącami ofiar. Irlandzki przykład pokazuje, że droga poszukiwań porozumienia i budowania pluralistycznej koegzystencji może być skuteczna, gdy chrześcijanie w swym postępowaniu i odniesieniu do drugih zaczynają rzeczywiście kierować się autentyczną miłością bliźniego (por. s. 231).

Dysertację wieńczy zakończenie, w którym Doktorant przypomina cel przeprowadzonych badań oraz systematycznie podsumowuje osiągnięte wyniki. Wartością zakończenia jest wskazanie dalszych perspektyw badawczych.

Zdaniem recenzenta, mamy do czynienia z bardzo potrzebnym w polskim środowisku teologicznym studium historyczno-teologicznym w optyce ekumenicznej. Podjęcie naukowego opracowania omawianej problematyki zasługuje na najwyższe słowa uznania. Przeprowadzone badania oraz osiągnięte wnioski zdają się pozbawiać podstaw forsowaną współcześnie tezę, że religia stanowi główne źródło napięć społecznych, a jej eliminacja automatycznie zapewni pokojowe współistnienie społeczności. Doktorant – przytaczając stanowiska znawców problematyki – zdaje się wskazywać na ogromną odpowiedzialność Kościołów oraz osób duchownych i świeckich za kształt relacji międzyludzkich. Bardzo cenne – z teologicznego i ekumenicznego punktu widzenia – jest wykazanie na przykładzie Irlandii Północnej tego, jak wiele dla kształtu współczesnych społeczeństw znaczy autentyczne świadectwo chrześcijan kierujących się w swoim myśleniu i działaniu Chrystusową zasadą miłości bliźniego.

Autor recenzowanej dysertacji wykazał się umiejętnością pogłębionej analizy bardzo bogatej anglojęzycznej literatury źródłowej. Praca stanowi bardzo cenne krytyczne, a więc naukowe opracowanie problemu. Zaprezentowane wyniki badań są nad wyraz aktualne w obecnej sytuacji społeczności europejskiej i proponowanych procesów jej integracji. Doświadczenie procesu irlandzkiego może bardzo pomóc w budowaniu zdrowych relacji między wspólnotami chrześcijańskimi różnych tradycji oraz kształtowaniu relacji religii i władzy świeckiej/państwowej. Lekcja Irlandii Północnej wskazuje także na konieczność wypracowania głębokiej teologii, zdolnej przeciwstawić się wszelkim próbom ideologicznego wykorzystania religii, Boga, Pisma

Świętego, człowieka i kategorii zbawienia. Monografia stanowi istotny wkład w dzieło pogłębionej analizy współczesnych zjawisk o charakterze teologicznym i ekumenicznym.

2. Walory dysertacji doktorskiej

Autora recenzowanej dysertacji doktorskiej, mgra Roberta Kasprowicza charakteryzuje – zasługująca na uznanie – naukowa dyscyplina, precyzja oraz merytoryczna kompetencja myślenia.

a) W pełni uzasadniony jest wybór tematu monografii. Istniejące w języku polskim opracowania ujmują problem z punktu widzenia historii, socjologii, politologii, prawa, bezpieczeństwa międzynarodowego czy antropologii. Rzeczywiście żaden z autorów nie dokonał refleksji nad tym, jak z teologicznego punktu widzenia postrzegana jest sytuacja w Irlandii Północnej, a tym bardziej z ukierunkowaniem studium na przemianę stanowiska protestantów wobec katolików w Ulsterze w określonym przez Autora okresie. Recenzowana monografia wypełnia ten brak w polskim środowisku teologicznym i ekumenicznym.

b) Na podkreślenie zasługuje bardzo szczegółowy, a przy tym jasny i logiczny plan pracy. Jego wręcz drobiazgowa struktura ukazuje, że Doktorant bardzo głęboko i dokładnie przepracował bogatą literaturę przedmiotu. Budzi to autentyczne uznanie i szacunek dla pracowitości, sumienności i dokładności badawczej Doktoranta. Plan pracy respektuje prawa logicznego podziału. Pozwala czytelnikowi zorientować się w strukturze problematyki stanowiącej treść monografii. Autor konsekwentnie trzyma się merytorycznie uzasadnionego podziału opracowanej problematyki w poszczególnych rozdziałach. Sposób redakcji planu pracy pozwala wnioskować o wysokich kompetencjach metodologicznych Autora recenzowanego studium.

c) Dysertację charakteryzuje dobrze zredagowany wstęp. Doktorant zawarł w nim wszystkie niezbędne elementy właściwe tej części opracowania naukowego. Ponadto – dla większej przejrzystości i czytelności – usystematyzował je w bloki tematyczne, co pozwala szybko zorientować się, jakiemu elementowi poświęcony jest konkretny fragment tekstu.

d) Autor we wstępie w sposób jasny, a zarazem precyzyjny naukowo wyjaśnia przedmiot i cel pracy. Przedmiot stanowi „religijny kontekst konfliktu społeczno-politycznego w Irlandii Północnej w XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem udziału środowiska protestanckiego” (s. 8). Przedmiotem przeprowadzonych badań jest przede wszystkim analiza ewolucji postaw kręgów protestanckich wobec konfliktu w społeczeństwie północnoirlandzkim. Aspekt ten bowiem stanowi jedną z istotnych podstaw zrozumienia procesu pojednania społecznego w Irlandii Północnej i przełomowego Porozumienia Wielkopiątkowego z 1998 roku. Środowisko badawcze stanowią organizacje kościelne z szerokiego spektrum protestantyzmu Ulsteru oraz mająca ogromny wpływ na postrzeganie katolicyzmu w północnej części Szmaragdowej Wyspy instytucja Zakonu Orańskiego. Doktorant uwzględnia również działalność grupy ECONI będącej swoistą przeciwwagą dla fundamentalistycznych postaw prezentowanych przez moderatora Wolnego Prezbiteriańskiego Kościoła Ulsteru, pastora Iana Paisley’a.

Celem pracy – jak wyjaśnia Doktorant – jest „zbadanie oraz opisanie stanowiska protestanckiej części populacji Irlandii Północnej wobec współobywateli wyznania rzymskokatolickiego w okresie od momentu powstania Republiki Irlandii (1922) do czasów obecnych, dla których punktem odniesienia, przyjętym przez autora, było podpisanie Porozumienia Wielkopiątkowego z 1998 r.” (s. 9). Datą graniczną postępowań badawczych jest czas śmierci najbardziej wpływowej postaci środowiska protestanckiego – Iana Paisley’a w 2014 roku. W rzeczywistości zakres chronologiczny badań sięga 31 grudnia 2020 roku, gdy Wielka Brytania wystąpiła z Unii Europejskiej. Bardzo dobrze, że Doktorant uwzględnił to bardzo istotne i brzemiennie dla współlistnienia mieszkańców Szmaragdowej Wyspy wydarzenie.

W prowadzonym studium ważnym aspektem badawczym – jak podkreśla Autor – jest „próba odpowiedzi na pytanie o przyczyny niechęci i wrogości protestantów do Kościoła katolickiego w Irlandii Północnej oraz rolę, jaką odegrały poszczególne Kościoły w czasie trwania konfliktu, a szczególnie tzw. okresu „Kłopotów”.

Doktorant podjął – trzeba to wyraźnie podkreślić – bardzo udaną próbę nie tylko zaprezentowania historycznego kontekstu sytuacji w Ulsterze, ale też krytycznego ustosunkowania się do postaw i wysuwanych racji usprawiedliwiających – generalnie nieakceptowalne z chrześcijańskiego i ekumenicznego punktu widzenia – postawy. W sposób merytoryczny prowadzi rzeczową dyskusję odwołując się do znawców opracowywanej problematyki. Bardzo cenne są zaproponowane własne rozwiązania, krytyczne dopowiedzenia, pogłębione, obiektywnie uzasadnione – wnioski.

e) Doktorant poprawnie wskazuje źródła swojej dysertacji, z których konsekwentnie korzysta w realizowanym badaniu. Jest to – co stanowi pewną oczywistość w odniesieniu do badanej problematyki – przede wszystkim literatura anglojęzyczna. Bardzo cenne są pochodzące z osobistego archiwum materiały źródłowe oraz przeprowadzone wywiady i rozmowy podczas wielokrotnych osobistych podróży do Irlandii. W sumie bibliografia liczy 159 pozycji.

Redakcja bibliografii jest uzasadniona merytorycznie. W samym tekście dysertacji Autor obficie czerpie zarówno ze źródeł, jak i z pozostałej literatury anglojęzycznej. Wykorzystanie źródeł nie budzi żadnych zastrzeżeń. Doktorant dobrze wykorzystuje zgromadzony bogaty materiał źródłowy. Pozwala to na stwierdzenie, że dysertacja ma źródłowy charakter. Na uwagę zasługuje bogactwo zgromadzonej literatury.

f) Mgr Robert Kasprowicz konsekwentnie prowadzi badania naukowe w sposób merytoryczny, świadczący o znajomości podjętej problematyki. W tematykę każdego rozdziału wprowadza komunikatywny i kompetentnie zredagowany krótki wstęp. Autor jasno formułuje tezy badawcze ukonkretniając je w kolejnych etapach prowadzonego studium. Recenzowana praca nie jest wyłącznie historyczną i teologiczną prezentacją relacji ekumenicznych w Irlandii. Na uwagę zasługuje prowadzenie dyskusji przez Doktoranta. W tym celu wykorzystuje bogatą literaturę źródłową. Odwołuje się także do autorów, którzy prezentują inny punkt widzenia. Jednym słowem – umiejętnie prowadzi dyskusję teologiczną na argumenty. Na koniec każdego rozdziału – co świadczy o jego dobrym przygotowaniu badawczym – redaguje syntetyczne podsumowanie analizowanej problematyki. Formułowane na zakończenie rozdziału

wnioski pozwalają czytelnikowi na dobrą orientację w poszczególnych etapach badań. Świadczy to o umiejętności naukowego podejścia do badanego problemu oraz dojrzałości badawczej Doktoranta.

g) Doktorant właściwie charakteryzuje zastosowane w pracy metody, czyli sposoby pozyskiwania wiedzy odpowiadające problemowi badawczemu i celowi dysertacji. Podstawową metodą jest analiza wypowiedzi zawartych w dokumentacji konfliktu katolicko-protestanckiego w Irlandii Północnej oraz naukowych opracowaniach tegoż problemu. Wykorzystuje również metodę historyczną, która służy mu do ustalenia rzeczywistego przebiegu wydarzeń oraz oddziaływania poszczególnych osób i środowisk na zachodzące zjawiska historyczne. Bardzo pomocne okazały się osobiste kontakty i spotkania z przedstawicielami Kościołów w Ulsterze, które umożliwiły dotarcie do unikatowych i bardzo ważnych dla prowadzonych badań dokumentów źródłowych.

Wykorzystując metody dedukcyjne poddaje analizie i interpretacji poglądy przedstawicieli kręgów protestanckich, ich religijno-teologiczne spojrzenie na konkretne kwestie, w tym stosunek do Kościoła katolickiego i jego wyznawców. Tu pomocna okazała się metoda teologiczno-dogmatyczna (systematyczna). Dysertację określa jako pracę z zakresu historii Kościoła z odniesieniami do kwestii dogmatycznych i etycznych. Spojrzenie z zewnątrz – ze środowiska polskiego na problem właściwy Irlandczykom charakteryzuje się obiektywizmem i pewnym – niezbędnym w pracy naukowej – zdrowym dystansem. Zamierzeniem Autora jest próba możliwie całościowego uchwycenia problemu mieszkańców Szmaragdowej Wyspy. Ostatnim etapem pracy naukowej jest usystematyzowanie przeanalizowanych zagadnień według przyjętego schematu badawczego.

h) Dysertacja i stawiane w niej tezy są bardzo dobrze udokumentowane źródłowo. Autor zatroszczył się o dotarcie do niedostępnej powszechnie dokumentacji oraz zasobów wyłącznie irlandzkich bibliotek, by studium miało źródłowy charakter. Nie unika podejmowania dyskusji i polemiki z tezami innych autorów, głównie znawców opracowywanej problematyki. Dyskusje toczone w korpusie pracy uzupełniają dopowiedzenia w poprawnie zredagowanych i będących na dobrym poziomie merytorycznym – przypisach. Zawartość przypisów współbrzmi z naukowym charakterem prowadzonych przez Doktoranta badań.

i) Na pozytywną ocenę zasługuje redakcja zakończenia niniejszej dysertacji. Autor przywołuje przedmiot i cel przeprowadzonych krytycznych analiz. Zakończenie zawiera przejrzyste i usystematyzowane konkretne wnioski, do których Autor doszedł w wyniku swojego studium. Warto tu przypomnieć, że cząstkowymi podsumowaniami Doktorant wieńczy każdy z sześciu rozdziałów swej dysertacji. Bardzo cenne – świadczące o dojrzałym warsztacie badawczym Doktoranta – jest nakreślenie dalszych perspektyw badawczych.

j) Język rozprawy – zasadniczo – poza drobnymi potknięciami głównie literowymi i formalnymi – nie budzi on poważniejszych zastrzeżeń. Autor posługuje się precyzyjną terminologią historyczną i teologiczną. W jasny, komunikatywny i zrozumiały sposób przybliża nietłumaczone kwestie z zakresu nauk teologicznych i trudnej problematyki ekumenicznej. Całość prowadzonych rozważań konsekwentnie utrzymuje

w wyznaczonym obszarze badawczym, który wyraźnie został określony w tytule pracy oraz jej wstępie. Na podkreślenie zasługuje wysoka kultura Doktoranta w podejmowaniu skomplikowanych i obciążonych emocjami zagadnień ekumenicznych dotyczących odpowiedzialności chrześcijan różnych denominacji za będącą zaprzeczeniem Ewangelii Jezusa Chrystusa sytuację w Irlandii Północnej. Autor zachowuje konieczny dla badacza naukowego obiektywizm i nie ulega emocjonalnym sympatiom i antypatiom, o co w opracowywanym temacie nie jest trudno.

3. Uwagi krytyczne

W dysertacji są drobne niedociągnięcia. Mają one głównie charakter literówek. Pozwolę sobie zwrócić uwagę Doktoranta tylko na niektóre z nich: s. 195: ksiądz; s. 201: równość; s. 203: paramilitanych; s. 216: jet; s. 224: skukach; s. 244: P. Lenihan (winno być: Lenihan P.); F.X. Martin F. X. (błędne podanie inicjałów imion przed nazwiskiem). W niektórych pozycjach bibliografii wydaje się brakować stron, które w przypadku artykułu w pracy zbiorowej czy artykułu w prasie winno się podać, np.: McAuley; McMaster; Mitchell; i inne.

Zdarzają się Autorowi tzw. sierotki. Pod koniec pracy jest ich nawet po 2-3 na stronie. Zazwyczaj autorzy tekstów starają się wyeliminować pojedyncze litery na końcu wiersza.

4. Tezy do dyskusji na publicznej obronie pracy

1. W dyskusji proszę, by Doktorant spróbował wskazać, które z doświadczeń z procesu budowania współistniejącego wyznaniowo i społecznie społeczeństwa Ulsteru można wskazać jako pożyteczne dla urzeczywistniania wielokulturowego i zróżnicowanego wyznaniowo społeczeństwa wspólnej Europy?

2. Bardzo gorącym tematem jest rola religii we współczesnym spluralizowanym społeczeństwie. Proszę o scharakteryzowanie w jakiej mierze i w jakim stopniu podejście ekumeniczne pomogło doprowadzić sytuację w Ulsterze do obecnego stanu oraz jakie inicjatywy – nie tylko ekumeniczne – skutecznie przyczyniają się do wdrażania w codziennej praktyce życia ducha pokoju, wzajemnej tolerancji i przeciwdziałają odrodzeniu się horrorów przeszłości?

5. Wniosek końcowy

Formułując wniosek końcowy będący wypadkową wszystkich uwzględnianych wektorów ocenianej pracy pragnę podkreślić, że mgr Robert Kasprowicz przedstawił bardzo wartościową, interesującą i poprawnie metodologicznie i formalnie napisaną dysertację doktorską opartą na bardzo bogatej anglojęzycznej bazie źródłowej przy wykorzystaniu licznych opracowań zagadnienia oraz bogatej literatury przedmiotu.

Recenzowana praca doktorska zatytułowana „*Ku Porozumieniu Wielkopiątkowemu. Przemiana teologiczno-religijna protestanckiej strony konfliktu społecznego w Irlandii Północnej*” autorstwa mgr Roberta Kasprowicza (Warszawa 2021, ss. 260) w pełni odpowiada wymogom ustawy o stopniach naukowych i tytule

naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 roku, art. 13 (Dz.U. nr 65, poz. 595) oraz rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 września 2016 roku, art. 6, p. 4 (Dz.U. poz. 1586). Na podstawie przeprowadzonej analizy i krytycznej oceny pracy przedstawiam Radzie Dyscypliny Wydziału Teologicznego Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie
wniosek o dopuszczenie mgra Roberta Kasprowicza do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Toruń, 2022.05.12.

ks. dr hab. Krzysztof Krzemiński, prof. UMK